

VYŠLA BIBLIA ANIMOVANÉHO FILMU

Dielce postavy Ježka, 1975.
zdroj: NAMU

Norštejn pri dekorácii. 1997, zdroj: NAMU

Sníh na trávě

Jurij Borisovič Norštejn, Nakladatelství múzických umění
v Praze, 2013

Vydali ju v Prahe, má názov *Sníh na trávě* a jej autorom je Jurij Norštejn. Meno ruského animátora – režiséra je dnes známe na celom svete vďaka emblémovým dielam, akými sú *Ježko v hmle* a *Rozprávka rozprávok*. O *Rozprávke* sa vážne traduje, že je najlepším animovaným filmom všetkých čias. Ide vlastne o dve knihy (tak ako je biblické písmo rozdelené do viacerých kníh), kde sa autor, narodený v čase nástupu hitlerovcov do jeho krajiny, vyznáva zo svojich detských a rodinných radostí, spomína na priateľstvá s kamarátmi z ulice a z dvora, presne si pamätá ich mená i budúce osudy. Tu sa udiali prvé stretnutia s literatúrou, najmä s Gogolom, hudbou a s fotografiami. Toto prostredie tvorí dominantný inšpiračný motív Norštejnových filmov i cestu k poznaniu, že animácia predstavuje „niečo zvláštne v kinematografii“.

Ťažko povedať, či je *Sníh na trávě* memoárovou literatúrou, i keď mnohé kapitoly to naznačujú. Formálne sú to záznamy otázok a odpovedí z mnohých stretnutí, ktoré Norštejn absolvoval so študentmi v Amerike, prepisy prednášok a seminárov v Európe a fragmenty z tvorivého pobytu medzi animátormi v Japonsku. Forma otázok a odpovedí má svoju tradíciu od platónovských dialógov, cez eckermannovské rozhovory, po Stanislavského hovory s hercami a Ejzenštejnove dialógy so študentmi. O Ejzenštejnovi píše Norštejn s obdivom a úctou a jeho stať ‚Vertikálna montáž‘ považuje za dôležitejšiu pre tvorcov animácie ako pre hraný film. Rovnako venuje veľa priestoru odkazom na poéziu Puškina a dramaturgiu Mejercholda. Chce, aby sme jeho očami skúseného majstra animácie čítali Rembrandtovo Ukrižovanie a Hokusajove rytiny. Rozkladá pred nami ikony zo školy Andreja Rublova. Krok za krokom, strana za stranou nás vedie od epochy renesancie k avantgarde. Rozoberá zvukovo vizuálny kontrast Kleeových obrazov. Neustále opakuje, aké bezprostredné je spojenie výtvarného umenia s prácou animátora a ako sú neoddeliteľné výdobytky hudby s réžiou animovaného filmu.

Avšak ťažiskom Norštejnových textov je konkrétna analýza tvorivého procesu od prvotného nápadu, cez zložitú etapu príprav, rozmyšľania, trápenia, po hodiny sústredenej mikroskopickej práce nad jemnými pohybmi čiar a kresieb, keď sa pod trikovou kamerou prebúdzajú „jemné nuansy duševného života.“ Veľa priestoru venuje otázkam technológie a s lútosťou sa ospravedľňuje, že práve túto etapu nedokáže vyrozprávať inak, iba „úradníckym jazykom“, teda vecne, konštrukčne, názorne a popisne. No nie je to celkom tak. Hovoriac o technológii, hovorí Norštejn aj o estetike. Preto sú jeho skúsenosti aj prenosné, aj univerzálne.

Máme tak jedinečnú príležitosť nazrieť do kuchyne zrodu najvýznamnejších Norštejnových filmov. O filme *21 – Prvý deň*, ktorý mal byť apoteózou revolúcie (tu Norštejn spolupracoval s režisérom Ivanovom-Vanom), sa dozvedáme, že bol predovšetkým rehabilitáciou umenia ruskej avantgardy. Grafický rozpis k filmu *Bitka pri Kerženci*, inšpirovaný Malevičovými dielami, dokumentuje snahu spojiť farbu a rytmus, rytmus a hudbu. Podrobný rozklad práce na filme *Volavka a žeriav* uvádza slovami: „Film pre mňa začína okamihom, keď sa v mojej predstave objaví obraz a zasiahne dušu. No v tomto prípade sa to začalo zvukom, zvláštnym, tlmeným, znepokojujúcim.“

Osobitnú pozornosť venuje Norštejn zrodu filmu *Ježko v hmle*. Na začiatku bolo päťdesiat rozprávok Sergeja Kozlova. Boli medzi nimi aj lepšie ako *Ježko*, ale táto sa javila ako najvhodnejšia pre pôvodný zámer – urobiť film o tajomstve. „Nie je azda hmla stelesnením tajomstva?“ – pýta sa autor a podrobne, záber po zábere, analyzuje efekt hmly, ktorá je hlavným obrazovým a dramatickým prostriedkom filmu. *Ježko* sa dlho nedaril. Bolo už veľa hotových podkladov, ale stále nebol vymyslený hlavný hrdina. Proces jeho hľadania, až po víťazný okamih zrodu, popisuje Norštejn s obdivuhodnou úprimnosťou. Keď sa konečne narodil, dal sa nakresliť jedným ťahom, niekoľkými čiarami.

„Až vtedy je postava správne skonštruovaná.“

Na Norštejnových textoch je obdivuhodné, ako citlivo sa prelína vecná, praktická stránka realizácie filmu s básnickým, až poetickým koloritom, a ako spoločne evokujú úvahu o živote a jeho hodnotách. Taký je aj príbeh filmu *Rozprávka rozprávok*, ktorý priam existenciálne sprítomňuje dobové tragické atribúty s jemnými tkanivami vnútorných pocitov hrdinov. Sám autor sa vyznáva, že mu je tento film najbližší, lebo je najosobnejší. A opäť vzrušujúce úvahy o maliarstve. Inšpirácia Matisom. Výtvarné cítenie, ktoré má blízko k podvedomiu.

Druhá kniha *Snehu* je takmer celá venovaná filmu *Plášť*. Autor sústredil množstvo fotografií, reprodukcii, akvarelov, ikon, hoci – priznáva – nevedno ešte, čo z toho bude pre prácu najdôležitejšie. *Plášť* vzniká od roku 1981. V roku 1987, keď sme mali príležitosť privítať Norštejna v Bratislave, nám premietol prvých 20 metrov hrubo zostrihnutého materiálu. Pravdepodobne sme boli jedni z prvých zahraničných divákov tohto monumentálneho diela. Odvtedy sa metráž filmu podstatne nerozšírila.

Už v tomto embryonálnom štádiu zaujal na *Plášti* dramatický pohyb, modelovaný pomocou gest a emócií. Ťažisko je na gogolovskom hrdinovi Akakijovi Akakijevičovi, prepisovateľovi úradných listín, ktorý tak túži po novom plášti, že keď mu ho ukradnú, zomrie. Kľúč k tejto postave nachádza Norštejn v tragickom poznaní – človek odišiel, no nikto si to nevšimol, nikomu nechýba. Do tej postavy sa premieta celý okolitý svet – reálny, aj ten virtuálny, animačný. „Hrdina ožil, hoci navonok ním posúvam ja. No žije tak, ako to práve potrebuje on. V tej chvíli pocíťujem ohromnú radosť z poznania, čo všetko umožňuje animácia a že prostriedky hraného filmu so svojou fyziológiou by úplne zničili podstatu danej skutočnosti.“ Práce na filme stále pokračujú, no finále tohto zložitého a bolestného procesu je stále v nedohľadne.

Rozsiahly pôdorys *Snehu* ponúka priestor aj na ďalšie úvahy autora, neraz kontroverzné.

Spochybnuje napríklad spojenie animácie s kinematografiou, ale zároveň priznáva, že nielen záznam a projekcia, ale aj svetlo vytvára obraz a vďaka filmu sme svedkami jedinečného vyznenia grafiky. „Animácia je tajomstvo poznania a citu prenesené na filmový pás.“

Niekoľkokrát vyjadruje dištanc od počítačovej technológie, ktorá je ako destilovaná voda, vyčistená od potrebných mikróbov. Mládež by mala pracovať aj s perom, pastelkou, štetcom. Klasická technológia núti premýšľať. „Prekonávanie prekážok cibí filmový jazyk.“

Ešte originálnejšie sú úvahy o scenári. Ku skutočným objavom možno – podľa Norštejna – dospieť najskôr pri odklone od scenára či jeho voľnom interpretovaní. „Scenár je len možnosť, ako podnieť pamäť“. No technický scenár, najmä pri práci s väčším tímom, je nevyhnutnosťou.

Sníh na trávě je kniha o animácii, jej obrazovej a metaforickej sile. Norštejn na nej pracoval osem rokov a jej vznik by bol nemožný bez mecenáskej prítomnosti Andreja Kazmina, vtedajšieho prezidenta ruskej Sberbanky. Na prvej strane čítame „venovanie mojej Francúške“, čo je Norštejnova manželka, výtvarníčka a verná spolupracovníčka na všetkých filmoch Frančeska Jarbusova. „Kniha živí naše štúdio,“ – píše autor lakonicky. No súčasne ponúka „životodarnú“ silu pre všetkých, ktorí sú pripravení v nej listovať. Dodajme, že svoje najbližšie plány Norštejn spája s adaptáciou biblickej Jóbovej knihy a Piesne piesní.

Vynikajúci český preklad je dielom manželov Kubíčkovcov a ich spolupracovníkov, vďaka čomu sa toto jedinečné compendium stáva prístupným aj domácim čitateľom a všetkým, ktorí sa venujú či chcú venovať animácii.

P. S.: Norštejnove filmy väčšina záujemcov určite pozná, no ich sústredenie na jednom DVD ako prílohu k textu by mnohí určite s vďakou uvítali.

RUDOLF URC